

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 343.13 (091) (477),,18”

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серета А.М., к.і.н., доцент

Запорізький національний університет

У науковій статті на основі аналізу нормативно-правових актів досліджується розвиток кримінально-процесуального права та функціонування його суб'єктів. Розкривається структура і механізм складових елементів кримінально-процесуального права, особливості провадження судочинства.

Ключові слова: кримінально-процесуальне право, суб'єкти кримінально-процесуальних відносин, судова система, кримінальне судочинство.

Серета А.Н. РАЗВИТИЕ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ В НАЧАЛЕ XIX В.: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ / Запорожский национальный университет, Украина
В научной статье на основе анализа нормативно-правовых актов исследуется развитие уголовно-процессуального права и функционирование его субъектов. Раскрывается структура и механизм составных элементов уголовно-процессуального права, особенности производства судопроизводства.

Ключевые слова: уголовно-процессуальное право, субъекты уголовно-процессуальных отношений, судебная система, криминальное судопроизводство.

Sereda A.N. CRIMINAL JUSTICE DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE BEGINNING OF THE XIX CENTURIES: HISTORICAL-LEGAL RESEARCH / Zaporizhzhya national university, Ukraine
In the scientific article based on an analysis of criminal procedural law and research identified trends in criminal justice in the Ukrainian lands in the Russian Empire in the early XIX century. Identified principles of criminal justice, criminal procedural forms, stages of the process. Reveals the structure and mechanism components of criminal procedural law, especially the judicial proceedings.

Sources of Criminal Procedure, as other contemporary areas of law have become laws, collection regulations, judicial decisions, common law. Contemporary legal culture of the ruling classes, particularly the subjects of canon law, based on an understanding of the practical value of law, especially as the basis and instrument of justice.

In order to more advanced study of criminal procedural law in the imperial period, the author developed a periodization that identifies the main stages of the history of science of criminal law and criminal justice in the Russian Empire from the late XVIII – early XX century.

In the early nineteenth century. in Russia occurring attempts to improve the criminal procedure law. These attempts were carried out in three areas referred to in the article and related activities of the Commission for drafting laws.

Considerable attention is paid to criminal procedure Code, in the Russian Empire in 1832, where these standards actually made a fairly large code with a definite system of construction.

Criminal procedural rules are summarized in its core and applied to cases of crimes against the state.

Based on the Code of criminal laws in 1845, was issued laying of criminal punishment and prisons, which reflected a deep and extended filing criminal law.

The process was divided into stages (preliminary investigation, trial and sentence), thereby clearly divided feature actors in each of them.

In the courts of the Russian Empire and the Russian Ukraine in the first half of XIX century. proceedings were secret - the public is not permitted on the court.

Judicial proceedings are conducted in writing – endured court decision on the basis of hits recorded in the minutes of witnesses, accused, experts and other written documents. On the basis of written reports on strictly formal rules of evaluation of evidence the court decided the fate of the accused.

Inquisitorial process continued during the proceedings to the accused tortured to achieve recognition of their guilt (although in 1801 torture banned in criminal proceedings).

Decisions of lower courts must send for approval to the highest.

In some cases (mostly of the nobility) judgment after trial in several courts dopovidavsya king, which is the final decision depended.

Key words: criminal process law, subjects of the criminal process relations, judiciary system, legal proceeding.

Реформування кримінального процесуального законодавства посідає одне з найважливіших місць у комплексі юстиціарних реформ. Саме ця сфера законодавства є найбільш чутливою, де найчастіше обмежуються права та свободи громадянина. 13 квітня 2012 р. Верховною Радою був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс, прийняття якого є однією з основних вимог Ради Європи протягом останніх років. Крім того, чинний КПК, введений у дію ще в 1961 р., передбачає правила і стандарти, що діяли в колишньому СРСР з притаманною йому авторитарною ідеологією та правовими цінностями, які не відповідають сучасним потребам суспільства та держави. Тому його в будь-якому випадку треба було міняти. Звісно, що надалі в новий КПК можуть вноситися зміни для доопрацювання, тому на увагу заслуговує вивчення історії судового процесу, що діяв у різні історичні епохи, а саме за імперської доби (кінця XVIII – початку XX ст.).

Важливим чинником необхідності звернення саме до історії є складності й протиріччя, якими супроводжувався процес формування кримінально-процесуального права української державності та проявлялися у формуванні та розвитку системи судочинства. Історико-правове дослідження кримінального процесу дозволяє виявити і систематизувати набутий досвід у реформуванні цієї галузі права, визначити його позитивні сторони та недоліки, а головне – виявити певні закономірності генезису вітчизняного кримінально-процесуального права, корисні для сучасності та майбуття.

Отже, без глибокого і всебічного дослідження кримінального процесу неможливе пізнання самої суті кримінального процесу, закономірностей становлення, перспектив його розвитку, забезпечення чітких та дієвих кримінально-процесуальних гарантій захисту прав та свобод громадянина.

Теоретичну основу дослідження складають положення, що містяться у дослідженнях дореволюційних, радянських і сучасних вчених – правників, істориків, політологів тощо. Свій вклад у розробку зазначеної проблеми здійснили, зокрема, такі дореволюційні автори – сучасники судової реформи 1864 р., як К.Д. Анциферов, В.П. Безобразов, І.В. Гессен, О.А. Головачов, В.П. Даневський, Г.О. Джаншиєв, А.Ф. Коні, П.С. Коробка, М.В. Красовський, С.П. Мокринський, М.А. Неклюдов, П.Н. Обнінський, М. Окунев, М.А. Філіппов, І.Я. Фойницький, В.Я. Фукс, М. Холев, та ін. Серед радянських та сучасних правників слід відзначити Б.В. Віленського, В.Д. Гончаренко, В.В. Землянську, О.Л. Копиленко, М.Г. Коротких, А.Й. Пашука, І.І. Полякова, В.О. Рум'янцева, О.К. Смикаліна, М.М. Страхова, М.О. Чельцова-Бебутова, В.А. Чеховича, І.Г. Шаркову, О.Н. Ярмиша тощо. Вагомий внесок у дослідження зробили у своїх працях такі українські історики права, як В. Горобець, В. Єрмолаєв, І. Ісаєв, Л. Зайцев, С. Кудін, Я. Падох, А. Рогожин, І. Сафронова, М. Страхов, І. Усенко.

Треба зазначити, що в період з кінця XVIII до початку XX ст. близько 90% українських земель входило до складу Російської імперії. І потрібно врахувати ту обставину, що в цілому, розвиток кримінального процесу в імперський період в науковому плані досліджений порівняно недостатньо. Це стосується, зокрема, питань систематизації кримінально-процесуального законодавства, стадій попереднього розслідування, розвитку основних розшукових органів – Особливої канцелярії МВС, Третього відділення, корпусу жандармів, їх фактичної діяльності до норм чинного кримінально-процесуального законодавства, ступеня особистої участі монархів у судочинстві з особливо важливих політичних злочинів, тенденцій розвитку кримінального процесу та необхідності врахування досвіду того часу.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу кримінально-процесуального законодавства та наукових досліджень дослідити тенденції розвитку кримінального судочинства на українських землях у складі Російської імперії на початку XIX ст., виявити принципи кримінального судочинства, кримінально-процесуальні форми, етапи цього процесу.

З метою більш досконалого дослідження розвитку кримінально-процесуального права в імперський період, розроблено періодизацію, яка визначає основні етапи розвитку історії науки кримінального права і кримінального судочинства в Російській імперії з кінця XVIII – початку XX ст.

Перший період охоплює кінець XVIII – 30-ті рр. XIX ст. На цьому етапі з'являються перші наукові праці, що розглядають кримінальне судочинство та кримінальне право, тривають спроби зовнішньої рецепції західноєвропейського права. У цей період у розвитку судочинства починає проявлятися тенденція до його диференціації, мета якої знайти форми судочинства, які допомагали б захищати інтереси потерпілої сторони. Крім того, у Росії активізуються спроби систематизації та наукової обробки законодавства, і на цій основі відбувається вивчення історичних особливостей кримінального права.

У юридичній науці активізується процес збирання воедино розрізненого матеріалу вітчизняного кримінального права і його обробки. Процесуальні аспекти на цьому етапі найбільш наочно представлені в різних довідниках діловодства. Найпоширенішими виданнями цього періоду є «Всеобщий стряпчий или поверенный», складений І. Морковим (шість видань) та «Полный всеобщий стряпчий» С. Ушакова.

Другий період починається з 1832 р. появою першого видання Зводу законів і закінчується в середині 60-х рр. XIX ст. Звід і тісно пов'язане з ним Повне зібрання законів були роботами, які мали охоронний характер. Вони були логічним наслідком усталеного режиму і не ставили завдання, вносити будь-які нові принципи в кримінальне законодавство та процес. Реакційний характер миколаївської епохи накладав на науку цього часу своєрідний відбиток. До неї переносяться концепції західноєвропейської ідеалістичної філософської школи і запозичуються ті вчення кримінального права, які підтримують і охороняють етичну і релігійну основу реакційного кримінально-правового ладу. Більшість розділів Зводу законів кримінальних є компіляцією, створеної шляхом механічного усунення, скасованого законодавства і включення в нього формул, не пристосованих для застосування до найбільш звичайних у житті випадків. Такий чисто зовнішній спосіб догматизації кримінального права не узагальнював законодавчих постанов по їх внутрішньому змісту і духу, а підсумовував певні редакції. У результаті у Зводі законів кримінальних так і не з'явилися загальні принципи судочинства і не було досягнуто розмежування норм процесуальних і матеріальних, тісно переплечених у старому праві. Процесуальний характер носять, наприклад, статті першого розділу четвертої глави «О мере наказаний по мере вины», так само як і ряд інших статей.

Третій період збігається з початком судової реформи 1864 р. у Росії, яка дала серйозний імпульс розвитку кримінального права і процесу та закінчується початком XX ст. У другій половині XIX ст. з'явилися перші фундаментальні підручники з кримінального судочинства. Свобода критики кримінально-правової практики створила сприятливі умови для науково-догматичної обробки національного кримінального законодавства. На основі західноєвропейської кримінально-правової доктрини російська наука піддала оцінці та переробці найголовніші течії західноєвропейської науки в галузі кримінального права і широко використовувала їх на практиці, що сприяло розквіту кримінально-правової науки Росії.

Джерелами кримінально-процесуального, як й інших тогочасних галузей права, стали закони, збірки нормативно-правових актів, судових рішень, звичаєве право. Тогочасна правова культура панівних класів, зокрема суб'єктів канонічного права, ґрунтувалася на розумінні практичної цінності права, передусім як основи й інструменту судочинства.

Розкриваючи основні тенденції розвитку кримінального процесу саме в період першої половини XIX ст., треба зазначити, що в цей час у Росії відбувається формування передумов ліберальних перетворень у суспільстві. У цей період ускладнювався весь спектр суспільного життя, накопичувалися елементи нових соціально-економічних укладів у господарській сфері, різноманітнішою стала соціальна структура, все голосніше звучав голос опозиції самодержавству. Усе це свідчило про те, що в Росії загострювалися старі й виникали нові протиріччя, на новий цивілізаційний рівень піднімалася національна самосвідомість. І для цього були причини – внутрішня і зовнішня політика Російської імперії, масові репресії проти прогресивно мислячих дворян, польських патріотів, учасників солдатських і інших народних виступів, жорстоке придушення виступів проти кріпацтва і багато іншого загострили історичну ситуацію в країні, зробили нестерпним життя населення, значно ускладнювали систему управління. У прагненні зберегти статус-кво, самодержавство, як і раніше, активно використовувало правоохоронні органи. Однак при цьому влада змушена була рахуватися з наслідками буржуазних революцій на Заході. Тому політично репресії маскувалися в законно-судову форму, і яскравий приклад тому – кримінально-політичний процес у справі декабристів.

Ще одна особливість полягає в тому, що протягом буквально чверті століття істотно змінилося ставлення до органів політичного розшуку – якщо на початку правління Олександра I (1801 р.) їх значущість помітно знизилася, і навіть урочисто було заявлено про ліквідацію Таємної експедиції, то після сходження на престол Миколи I (1825 р.) ситуація докорінно змінилася, і створення Третього відділення з його особливим статусом зазначало, що влада не збиралася поступатися можливістю використовувати в своїх цілях таємні політичні органи [1, 305].

На початку XIX ст. в Росії відбуваються спроби вдосконалення кримінально-процесуального законодавства. Ці спроби здійснювалися за трьома напрямками.

По-перше, законодавець прагнув узгодити закони і звести вже існуючі акти у певну систему, підготувавши новий зведений нормативно-правовий акт.

По-друге, для вдосконалення національного законодавства стало використовуватися іноземне законодавство. Здійснювалася масштабна рецепція іноземного права, як шляхом запозичення цілих нормативних актів, так і шляхом їх переробки та узгодження з вітчизняними актами.

По-третє, замість діючого і вже застарілого Соборного Уложення необхідно було розробити новий загальний кодифікований акт з урахуванням модних тоді європейських віянь, на основі природного права.

Треба відокремити, що до першої третини XIX ст. діяли відповідні норми Соборного Уложення 1649 р., Військовий статут Петра I 1716 р., дія якого була поширена на всі кримінальні справи та інші окремі закони кримінально-правового характеру [2].

Спроби вдосконалення кримінального судочинства на початку XIX ст. пов'язані з діяльністю Комісії для складання законів і Комісії складання законів щодо впорядкування кримінально-процесуального законодавства. У цілому результати роботи Комісії для складання законів оцінюються вкрай незадовільно. Причини її невдач ідентичні причинам, що заважали і іншим комісіям.

25 серпня 1801 р. був виданий наказ Комісії щодо складання законів судоустрою та судочинства, яким надавалася виняткова важливість для затвердження спокою у державі. До жовтня 1804 р. було підготовлено плани законів, загальних для всієї держави, незалежно від місцевих особливостей, які включали: 1) «Закони, що визначають державний порядок і устрій урядових і судових місць і чиновників», 2) «Книгу підстав права», 3) «Укладення кримінальні»; 4) «Обряд судовий». На засіданні 22 жовтня 1804 р. Комісія прийняла подальші основні засади судоустрою та судочинства і до травня 1805 р. розглянула і схвалила загальний план устрою судових місць імперії, який мав затвердити імператор. Цей план, затверджений царем 24 травня 1805 р., був першою серйозною спробою встановити визначеність в кількості інстанцій [3, 117].

Одночасно опрацювання плану за дорученням імператора здійснювалося і М.М. Сперанським. У «Вступі до уложення державних законів» (1809 р.) М.М. Сперанський визначив основу наведення порядку в судочинстві в упорядкуванні законодавства. Згодом включення його до Комісії складання законів посприяло розробці кодифікацій основних галузей законодавства, в тому числі кримінального та кримінально-процесуального права [4].

Розробкою проекту Статуту кримінального судочинства керував Г.А. Розенкампф, що підготував до 1816 р. першу частину цього Статуту. Після подальшого доопрацювання 24 червня 1818 р. проект внесли на розгляд Державної ради. Однак його не прийняли. Тим не менш, накопичений досвід був широко використаний при створенні Повного зібрання і Зводу законів Російської імперії. Деякі положення судових проектів лягли в основу Статуту кримінального судочинства 1864 р. Недоліки проектів дозволили М.М. Сперанському переглянути свої погляди на проведення систематизації, змінити загальний підхід до її підготовки та проведення. Він зумів критично осмислити свою законотворчість і на основі всієї діяльності Комісії розробити новий план і методіку систематизації кримінально-процесуального законодавства [4].

В основу Зводу законів, перше видання якого з'явилося при Миколі I в 1832 р., склавши другу книгу XV тому лягли основні положення законодавчих актів за часів Петра I, Катерини II та їх наступників.

Порядок кримінального судочинства за Зводом законів 1832 р. був побудований за принципом німецького дореформеного процесу. У Зводі блок кримінально-процесуальних норм був сконсолідований і отримав свою назву – «Про судочинство за злочинами», але цей блок норм став лише складовою частиною Зводу законів кримінальних у вигляді Книги другої цього Зводу, яка була безпосереднім продовженням Книги першої та навіть не мала самостійної нумерації, починаючись із статті 766. Але Звід деяким чином удосконалив судовий процес, але зберіг його клановість і елементи формальної системи доказів (досконалі і недосконалі докази) [5].

Кримінально-процесуальні норми Зводу в своїй основі застосовувалися і щодо справ за злочинами проти держави. Ступінь законності по такого роду справах була підвищена. Однак по найбільш важливим політичним справам імператори й інші державні чиновники, які мали відношення до такого роду процесів, встановлювали особливі процедурні правила, і в цьому знаходила відображення абсолютистська сутність Російської держави того часу.

Процес став поділятися на стадії (попереднє розслідування, суд та вирок), що дозволило досить чітко розподілити функції учасників процесу на кожній з них.

Попереднє розслідування і вирок належали до відома поліції. В її ж віданні перебував і суд по злочинам невеликої тяжкості. Суд в нижчих інстанціях (повітовий суд, палати кримінального суду) складався з посадових осіб призначених урядом і виборних засідателів від станів. У судах вищих, наприклад, сенат, допускалися тільки призначені посадові особи.

У рамках систематизації законодавства попереднє розслідування поділялося на попереднє слідство і формальне слідство. Попереднє слідство передбачало дознавальні дії за законом та за наявності певних підстав: повідомлення або донос про відомі донощику ознаки злочину, за який на нього не покладалась обов'язки щось доводити; скарги потерпілого; документи прокурорів та стряпчих; явки з повинною та, нарешті, з власного розсуду поліції, яка приступала до слідства на основі отриманих нею відомостей.

До попереднього слідства відносилось: встановлення факту злочину, для чого могли бути проведені всякого роду допити, а також особисті огляди, експертиза, обшуки і виїмки, виклик або привід підозрюваного, його допит і прийняття запобіжних заходів, серед яких головним було особисте затримання. Кримінально-процесуальний закон регулював практично всі відомі в даний час слідчі дії, при цьому найбільша увага приділялася все ж таки допиту спочатку в поліції, а потім при проведенні формального слідства, оскільки саме свідчення підозрюваних і звинувачених становили основне джерело доказів [6].

Разом з тим у відношенні ряду складів злочинів закон допускав відхід від загальних кримінально-процесуальних правил, насамперед це стосувалося політичних злочинів.

Формальне слідство з'ясовувало над якою особою чи майном був скоєний злочин, якими засобами, коли, де, навмисно або ненавмисно. При проведенні формального слідства була необхідна присутність представників від того стану, до якого належав обвинувачений. Прокурори і стряпчі мали спостерігати за ходом слідства, і особливо за тим, щоб обвинувачені могли скористатися всіма наданими законом засобами до захисту. Формальне слідство полягало в зборах і запису всіх доказів.

Після закінчення слідства усі матеріали негайно відсилалися в суд, який розглядав, чи правильно проведено слідство, опитував обвинуваченого, чи не було йому спричинено незаконних допитів, і в разі потреби піддавав його знову допитам, намагаючись схилити його до визнання провини. З доказами суд знайомився виключно в письмовому варіанті, яке надавало слідство і в канцелярії суду складався спеціальний витяг. Суд міг надати розпорядження щодо додаткового слідства, але сам проводити огляди або допити свідків не мав права. Рішення суду ґрунтувалося на встановлених в законі правилах відносно сили доказів. Однак при розслідуванні злочинів проти держави робилися виключення із загальних кримінально-процесуальних норм, що свідчило про те, що державна влада робила все, щоб не допустити жодних намірів на існуючий лад [6].

Вирок повинен був виноситися на основі достатніх доказів винності та відповідності закону. Встановлювалося, що при нестачі доказів слід було звільнити підсудного, проте один досконалий доказ міг послужити підставою до винесення вироку. Формальна сила доказів була видозмінена у порівнянні з попереднім часом введенням поняття «віддавати перевагу», але

станові й інші відмінності учасників процесу, як і раніше впливали на силу їх показань. Щодо справ за злочинами проти держави в основному застосовувався загальний підхід, однак при розслідуванні та судовому розгляді особливо важливих політичних справ владою встановлювалися спеціальні правила.

Кримінально-процесуальні та кримінально-виконавчі норми, пов'язані з процедурою винесення вироку і його реалізації, концентрувалися послідовно в таких законах, як Статут про засланих 1822 р., Зводі законів кримінальних 1832 р., Зводі установ і статутів про які утримуються під вартою і засланих 1832 р. Законодавець визначав судові рішення на підставі достатніх доказів і строго за законом. Вирок мав бути оголошений підсудному, який міг його оскаржити або подати прохання про помилування, при цьому була можливість апелювати і до імператора, який за законом визначався як «верховний суддя» і відповідно до нього направлялися рішення судів про засудження за політичні злочини – для затвердження. У більшості випадків засуджені за державні злочини засуджувалися до покарань, пов'язаних з позбавленням волі. Умови відбування покарання в місцях ув'язнення також детально регламентувалися законом, проте на практиці дуже часто норми не виконувалися і стан в тюрмах навіть в офіційних повідомленнях оцінювався як вкрай незадовільний [7].

На основі Зводу законів кримінальних в 1845 р. було видано Покладання про покарання кримінальних та виправних, в яких знайшла відображення більш поглиблена і розширена систематизація кримінально-правових норм, зокрема, були виділені розділи і глави, де окремо узагальнювалися склади злочинів власне проти політичної влади (бунти, повстання тощо), проти порядку управління, посадові злочини і т.д. За своїм змістом диспозиції державних злочинів були спрямовані на захист існуючого ладу (абсолютної монархії), при цьому передбачалися досить жорсткі покарання, зокрема, бунт проти влади карався стратою і посиланням на каторгу [8].

Судочинство у всіх його стадіях було негласним, тільки вирок суду підлягав оголошенню, щоб, в першу чергу, підтримати систему залякування. Вироки судів першої інстанції переглядалися в ревізійному порядку. Перегляд вироків за скаргами підсудних допускався тільки у справах менш тяжких, які не підлягали ревізії, крім того, з 1823 р. були допущені скарги підсудних з непривілейованих станів до сенату на вирoki про тілесне покарання і заслання на поселення або в каторгу, але скарги могли надаватися тільки після приведення вироку у виконання. У випадку необґрунтованості скарги, засуджений піддавався тілесному покаранню, а якщо скарга виявлялася ґрунтовною, сенат, поновлював засудженого в його правах, разом з тим визначав йому винагороду за понесене покарання і накладав стягнення на осіб, які винесли несправедливий вирок. За статистичними даними в епоху панування розшукового процесу суди оголошували лише 12,5% обвинувальних вироків, більшу частину складали вирoki про залишення в підозрі [3].

Розглядаючи судочинство на початку XIX ст., важливо проаналізувати політичний процес над декабристами у 1825 р.

Слідство над декабристами проводилося з багатьма винятками із діючих кримінально-процесуальних норм. Про незалежність слідства не могло бути й мови. Слідчий комітет формувався особисто імператором і виконував його волю як абсолютного самодержця. Відповідно до слідчих матеріалів включалися тільки ті документи, які вважала за потрібне самодержавна влада, а саме ті, які відображали спочатку задану концепцію – «негідники-декабристи» повинні були бути визнані винними. Не дивно, що всі декабристи, передані до суду, будуть визнані винними. Разом з тим слід зазначити, що ні в матеріалах Слідчого комітету, ні в спогадах декабристів не йшлося про застосування тортур. В цілому ж слід зазначити, що найбільший політичний процес першої половини XIX ст. показав, що державна влада змушена була надати йому законну процесуальну форму, але це не завадило досягти потрібної мети – розправитися в черговий раз з інакомисленням в прагненні зміцнити самодержавство [9, 118].

З процесуально-технологічної точки зору щодо допитів та очних ставок під час слідства над декабристами, то, в цілому, вони відповідали загальноприйнятим кримінально-процесуальним нормам, які склалися в той час в цивілізованих державах та кримінально-процесуальному законодавстві Росії. Перш за все, це протоколювання показань, власноручних письмових

свідчень і підписів заарештованих, не застосування фізичних засобів впливу. Питання, що задавалися в чисто процесуальному плані були в цілому по суті, особиста гідність підслідних не принижувалася. Особливість же полягала в тому, що процедура допитів була досить складною, складалася з кількох етапів, великий був і обсяг допитів та очних ставок. Це пояснюється, з одного боку, виключної важливістю цього кримінально-політичного процесу, а з іншого боку надходженням великої інформації про справу з різних джерел. Разом з тим, допити велися в контексті заздалегідь визначеної верховною владою позиції – показати безумовно злочинний характер дій декабристів, принизити їх моральний склад [10].

Суд над декабристами в середині 1826 р. можна називати судом з великою часткою умовності. Бажаючи зберегти свій статус перед освіченою Європою, самодержавний режим надав процесу над декабристами судово-законну форму. Однак заснований спеціально для цієї справи Верховний кримінальний суд порушив фундаментальний принцип кримінального процесу – безпосередність судового розгляду: суд не заслуховував свідчення підсудних по суті пропонувані звинувачень, не надав їм можливості захисту, не оголошував членів суду, а свої висновки робив на основі лише представлених Слідчим комітетом документів. Складений з вірогідних представників владної верхівки Верховний кримінальний суд навіть не ставив питання про винність або невинність підсудних, і основну частину часу обговорював питання, пов'язані з визначенням ступеня вини і відповідного покарання підсудним. Вся робота суду велася під пильним особистим контролем і за вказівками імператора. У цьому сенсі політичний процес по державних злочинах першої чверті XIX в. не відрізнявся від процесів XVIII ст. [11].

Отже, правове регулювання виробництва основних слідчих дій у розглянутий період зазнало зміни перш за все за формою закріплення відповідних кримінально-процесуальних норм – до 1832 р. вони розташовувалися в безлічі різних правових актів, а з 1832 р. вони були згруповані в Книзі другій Зводу законів кримінальних без принципової зміни змісту, але в цілому зі змінами більш демократичного характеру, про що свідчить перш за все наявність норм, які гарантують певні процесуальні права підозрюваних і обвинувачених, вимоги гуманного до них ставлення, в тому числі прямо заборонялося використовувати фізичний вплив, а також більш детальне регулювання інституту захисту підозрюваних і обвинувачених (інститут «депутатів»).

Таким чином, у судах Російської імперії та російської України у першій половині XIX ст. судочинство було таємним – громадськість не допускалася на засідання суду.

Судочинство велося у письмовій формі – суд виносив рішення на підставі записаних у протокол показів свідків, звинувачуваних, експертів та інших письмових документів. На основі письмових протоколів за суворо формальними правилами оцінки доказів суд вирішував долю звинувачуваного.

Процес залишався інквізиційним, під час судочинства застосовували тортури до звинувачуваних, щоб досягти визнання ними своєї провини (хоча з 1801 р. тортури у кримінальному процесі заборонялися).

Рішення нижчих судів обов'язково надсилали на затвердження вищим. В окремих справах (переважно щодо дворян) вирок суду після розгляду справи в декількох судових інстанціях доповідався цареві, від якого й залежало кінцеве рішення.

Значна увага кримінальному процесові приділялась у Зводі законів Російської імперії 1832 р., де ці норми фактично склали досить великий кодекс із визначеною системою побудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. История отечественного государства и права. Ч. I: учебник / под ред. О.И. Чистякова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2004 – 430 с.
2. Рассказов Л.П. История уголовного процесса России: учеб. пособие / Л.П. Рассказов, Л.А. Петручак, И.В. Упоров. – Краснодар, Краснодарский юрид. ин-т МВД России, 2001. – 104 с.
3. Чельцов-Бебутов М.А. Курс советского уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М.А. Чельцов-Бебутов. – М.: Госюриздат, 1957. – 839 с.

4. Латкин В.Н. Учебник истории русского права периода империи (XVIII и XIX вв.) / В.Н. Латкин. – С.-Петербург: Типография С.-Петербургской тюрьмы, 1899. – 539 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unibytes.com>
5. Свод законов Российской империи, повелением государя императора Николая Павловича составленный. Изд. 1832 г. – Т. 15. – СПб., 1832. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.prilib.ru/Lib/Pages/authority_1-2-4-2
6. Власов Г.И. История розыскного процесса в России (законодательство и практика) / Г.И. Власов, Н.Ф. Гончаров. – (законодательство и практика): монография. – Домодедово: РИПК МВД России, 1997. – 101 с.
7. Ефремова Н.Н. Судоустройство России в XVII – первой половине XIX вв.: историко-правовое исследование: монография / Н.Н. Ефремова. – М.: Наука, 1993 – 192 с.
8. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных (1845 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.history.ru/content/view/1114/87>
9. Рабинович М.Д. К истории суда над декабристами / М.Д. Рабинович // Советские архивы. – 1963. – № 1. – С. 117-120.
10. Мироненко С.В. Страницы тайной истории самодержавия. Политическая история России первой половины XIX столетия / С.В. Мироненко. – М.: Мысль, 1990. – 259 с.
11. Серебровская Е. Записка Николая I о казни декабристов / Е. Серебровская // Новый мир. – 1958. – № 9. – С. 277-279.

УДК 34: 94: 81'282 (497.1)

ЭТНОЯЗЫКОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАРОДОВ БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ: ИСТОРИКО-ЮРИДИЧЕСКИЙ ОЧЕРК О БАЛКАНИСТИКЕ, ПАНСЛАВИЗМЕ И НАШЕМ «CONFUSIO LINGUARUM»

Синеокий О.В., к.ю.н., доцент
Синеокая В.О., студентка

Запорожский национальный университет

В статье рассмотрены вопросы официального статуса некоторых славянских языков: ретроспективно – в Социалистической Федеративной Республики Югославии, и в современных государствах, которые образовались после ее распада. В общей проблематике авторами выделяются лингво-правовой, сравнительно-политический и социально-коммуникативный аспекты, что является предметом настоящей публикации. Раскрыты основные историко-политические и лингвистические особенности сербского, хорватского, боснийского, македонского, черногорского и словенского языков. В сравнительном аспекте предложен экспресс-анализ законопроекта Украины «О началах государственной языковой политики» (2012). Обоснованы социально-коммуникационные перспективы создания единого междуславянского языка и обозначены правовые проблемы реализации этого инновационного проекта.

Ключевые слова: Югославия, балканский, государства, славяне, сербохорватский язык, региональная языковая группа, законопроект.

Синеокий О.В., Синеокая В.О. ЕТНОМОВНІ ПРОБЛЕМИ НАРОДІВ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ: ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ НАРИС ПРО БАЛКАНІСТИКУ, ПАНСЛАВІЗМ ТА НАШ «CONFUSIO LINGUARUM» / Запорізький національний університет, Україна

У статті розглянуті питання офіційного статусу деяких слов'янських мов: ретроспективно – в Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії, і в сучасних державах, які утворилися після її розпаду. У загальній проблематиці авторами виділяються лінгво-правовий, порівняльно-політичний і соціально-комунікативний аспекти, що є предметом цієї публікації. Розкрито основні історико-політичні та лінгвістичні особливості сербської, хорватської, боснійської, македонської, чорногорської та словенської мов. У порівняльному аспекті запропоновано експрес-аналіз законопроекту України «Про засади державної мовної політики» (2012). Обґрунтовано соціально-